

POSUDEK OPONENTA DISERTAČNÍ PRÁCE

AUTOR PRÁCE: PHDR. MAREK BRČÁK

NÁZEV PRÁCE: *Kapucínský řád a jeho působení v Čechách a na Moravě (1673–1783)*

ŠKOLITEL: Prof. PhDr. Jiří Mikulec, CSc.

Odevzdáno na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v květnu 2019

192 stran vlastního textu, seznam pramenů a literatury, textové a obrazové přílohy (životopisy kapucínů, typologie raně novověkých narativních pramenů, grafy, statistiky, obrazová příloha)

Někteří historikové během své badatelské kariéry mnohokrát změní téma a třeba i metodu, jiní zůstávají věrni kdysi zvolenému tématu. To na první pohled platí i pro Marka Brčáka, jehož profesní vývoj sleduji již od jeho bakalářské práce. Na první pohled by se snad zdálo, že to jsou „pořád jen kapucíni“, Brčákův výzkum, jehož jednu fázi završuje právě předložená a obhajovaná disertační práce, však ukazuje, jak pestré mohou být řeholní dějiny, s nakolik rozmanitými obsahy a přístupy se (nejen) český monasteriolog při své práci musí vyrovnat.

Disertační práce Marka Brčáka navazuje na jeho dosavadní výzkum, především na práci diplomovou a rigorózní – pozoruhodné přitom je, že jeho diplomová práce čítala 390 stran, rigorózní 396, autor tedy dospívá na celkem 345 stranách spisu disertačního k určité úspěšnosti. Soudím, že tato kontinuita jeho výzkumu je spíše pozitivní, navíc se Brčák zde dokázal obrátit k jiným tématům v rámci kapucínské problematiky – kromě již sledované interakce se společností zejména k řádové sebe prezentaci a historiografii a potom k pozdějšímu období než době „zakládací“ a době těsně po Bílé hoře. Přesto se některá témata, pasáže i závěry poněkud opakují.

Brčákova práce rezonuje s aktuálními výzkumy zejména mendikantských řádů v raném novověku (kapucíni a město, sebe prezentace řádů, historiografie), nejvíce asi s prací dalšího oponenta práce Martina Elbela, dále Veroniky Čapské, Jany Opletové apod. Autor načrtává velmi rozsáhlou fresku působení několika desítek kapucínských konventů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, nejde tedy o mikrosundu, ale komplexní pohled – v roce 1672 bylo kapucínských domů v česko-rakouské provincii 38, jejich počet během sledovaného období ještě vzrostl. Rozsahem téma tedy bezesporu splňuje požadavky na disertační spis. Mohu dále říci, že M. Brčák má za sebou – vzhledem ke svému věku – obdivuhodnou publikační činnost a že se jako výzkumný pracovník úspěšně zapojil i do práce několik grantových týmů. V minulém roce jsem mohl navíc vyslechnout jeho přesvědčivá vystoupení na konferencích k františkánům a interakci řádu a města, autor se podílel i na přípravě výstavy k příchodu kapucínského řádu do českých zemí.

Po **stránce formální** rád konstatuji, že práce je napsána kultivovaně po stránce jazykové i stylistické, i když někdy je styl poněkud těžkopádný (nadaživání pasiva). Je radost sledovat vývoj studenta i zlepšování jeho stylu a třibení badatelské metody – byť některých nešvarů, jako spojení „náš výzkum“, „nám se dochovaly“, se nevyvaroval.¹ Bezvadný je poznámkový aparát.² Z hlediska práce s prameny: poněkud mě irituje, že poměrně často prameny autor rovnou překládá, bez uvedení originálu, který postrádám pro případnou revizi překladu, respektive eventuální práci s původním pramenem. Autor též jasně vysvětluje, jak užívá řádových jmen – možná bych se ale přimlouval u autorů-řeholníků k uvedení i zkratky označující „řádové příslušnosti“. I jeho pravidla transliterace či transkripce by si zasloužila hlubšího rozboru. V abstraktu najdeme menší nepřesnosti (s. 4 – *institution* místo *institutions*, místo *Czech-Moravian* raději *Bohemia-Moravian*, „geografický původ“ je přeložen jako „national origin“. Lze hovořit o „náboženských reformách Josefa II.“? Nejsou to spíše reformy církevní?

V práci nacházíme určité překryvy s rigorózní prací, např. již v klíčových slovech a v charakteristice jednotlivých kapucínských archivů či kapucínské provinční knihovny – je otázka, zda by nestačilo odkázat právě na příslušnou pasáž rigorózní práce či publikované stati. M. Brčák nicméně své dosavadní výzkumy a přehledy prohloubil a jeho studie jistě může posloužit jako nejkvalitnější báze k bádání o kapucínském řádu.

Archiv litoměřického biskupství je nepochybně pro raně novověké období torzovitě dochován, ale pravděpodobně je to dáno též tím, že je dosud poměrně málo uspořádán. Poněkud nevyvážená je informace o archivu olomouckém arcibiskupském (uvádí se rozsáhlejší celky a fondy) a královéhradeckém biskupském (spíše jednotliviny); i jinde v přehledu pramenů si všímám, že autor uvádí archivní jednotky dost rozdílného rozsahu a relevance. Měly by pro dějiny kapucínů svou výpovědní hodnotu i fondy jiných řádů, např. jejich městských sousedů?

Nic není třeba vytknout přehledu literatury, byť by snad autor mohl rozvinout hodnocení svých předchůdců (např. Mořice Šrutky – když konfrontoval své výzkumy s jejich prací, k jakým rozdílům dospěl?)

¹ Jen občas najdeme drobné prohřešky jako slovo „tematika“ na s. 9, „české království“ bych psal s velkým –č-, s. 11 a s. 86: ne „jež“, ale „jíž“; tamtéž: „z druhé strany interakce“, s. 16 – „Jerzygo“ Cygana, zkratkovité výrazy („o české encyklopedii“); občas překlep – s. 19, pozn. 62 – „kapucínským“, občas čárka navíc (s. 36, ř. 3), „Vratislavské instituce“ – s. 41. Neskláňovat slovo „congregatio“. Sloveso „řešit“ pokládám za žurnalismus (opakuje se 3x na s. 87), pozn. 618, s. 100 – nedostávali (neshoda podmětu s přísudkem)

² Jen někdy např. zbytečně opakuje rok a místo vydání u Sousedíkovy práce, viz pozn. 70.

Podarilo se M. Brčákovi např. překonat výsledky práce Vavřince Rabase? Hodnotí jej, je zřejmé, že se sám posouvá dále, ale asi by měl tuto reflexi více zdůraznit, i proto, že Rabas na dlouho ovlivnil dosavadní poznání o kapucínech – a i autor na něj navazuje. Brčák se zde vymezuje pouze – zdá se, že právem – vůči pracím Pacífika Matějky a opravuje některé jiné tradované omyly bádání. Matoucí jsou pozn. na s. 18 (pozn. 47 a 48) – na která klasická díla autor odkazuje? Podobně by se mohl vyjádřit k metodickým východiskům jednotlivých autorů – v čem jsou inovativnější? Jak vnímá rozdíl mezi „vnitřní“ řádovou historiografií a laickými pracemi? Poučil se z nich samozřejmě ve svém pojednání o teoretických východiscích, přičemž některá pochopitelně v práci aplikuje důsledněji, některá spíš výběrově.

Souhlasí autor s pojmem „monastická ekologie“ – není to přece spíš sociologie? A nelze víc rozvinout právě sociologické teoretické zázemí pro výzkum kapucínů? Jinak je Brčákův výklad o metodách, jimiž se inspiroval, naprosto přesvědčivý. Autor se přitom k dosavadní literatuře i badatelským metodám dokáže vyjádřit věcně a kriticky (např. v pasáži o historické antropologii).

Jasně je vymezeno zaměření, badatelské otázky a záběr práce, který je pochopitelně poněkud rozostřený v čase a prostoru (autor si je vědom, že se nelze omezovat na území dnešní České republiky), meze nelze stanovit úplně „tvrdě“. Pochopitelná, vzhledem k autorovým výzkumům, je jeho preference historiografických pramenů, zájem o historickou paměť (byť název tohoto oddílu nepokládám za štěstí), prameny jiného typu jsou v přehledu zastoupeny méně, ačkoli jsou též velmi bohaté – a vypovídají o interakci, dalším velkým tématu práce (např. účty, listiny). Nepochybně cenný je i přehled o archivech dalších kapucínských konventů. Autor ovšem, co se historiografických pramenů týče, dost navazuje na své předchozí, zčásti již publikované výzkumy, možná je ve svém výkladu až příliš podrobný – výklad by odlehčily odkazy na předchozí práce. Zařazení pasáže o historiografických pramenech jako druhého oddílu práce navíc působí poněkud matoucím dojmem a poněkud neústrojně se vyděluje z dalších dvou celků, pasáže o „dějinách“ a oddílu o interakcích. Nicméně výklad je to pečlivý a poměrně spolehlivý, prokazuje kompetenci pracovat s latinskými i německými prameny – i když místy, jistě ve snaze o stručnost, působí poněkud jako výpis z inventářů. M. Brčák zná i dostupné archivy rakouské (Österreichische Staatsarchiv Wien, bohužel se mu nepovedlo dostat do provinčního archivu kapucínů) a polské (Archiwum Państwowe we Wrocławiu³). Autor se zatím jen omezeně věnoval pramenům „z druhého břehu“, ale pochopitelně to zdůvodňuje – i zde se nabízí široké pole působnosti.

Drobné poznámky k obhajobě: co znamená „odborný historik“ – x kapucínský historik? Nemyslí autor spíše laického historika? Velmi podrobný je výklad o konstitucích, bullariích kapucínů – zajímalo by mě, nakolik je kapucínské prameny recipovaly. Tady výklad není příliš sevřený: jednou věcí je celořádové dochování, druhou potom české, i jinde – např. výklad o řádové historiografii – autor někdy dostatečně neodlišuje výpověď normativních pramenů a potom skutečnou zkušenost s nimi (při výkladu o vedení diářií). Myslím tedy, že by měl více zdůraznit, z jakých pramenů vychází. K peregrinaci kapucínů jistě existují podrobnější studie než přehledové práce L. Jiráka a M. Hrudníkové (pozn. 236). Rekatolizace ve Slezsku nemohla probíhat všude, některá knížectví zůstávala protestantská v souladu s vírou svých držitelů. Lépe je třeba vysvětlit „pietistická kázání“ v kostelech milosti – jistě nebyla jen pietistická. Jak kapucíni ve Slezsku konkurovali či naopak spolupracovali s jezuiti? Jak se potýkali s luterány? Nerozumím příliš spojení informace o tom, že „vratislavští měšťané si dokonce udrželi možnost politicky se angažovat, takže městská rada ve Vratislavi byla vždy složena výhradně z evangelíků.“ (s. 82).⁴

Struktura práce je vyvážená, i když se mi zdá poněkud příliš rozsáhlý výklad o historiografii, který autor již zčásti publikoval jinde (zejména o provinčních análech, zde je ovšem zhuštěnější, i když kuriózně působí zímky o zvláštním oddílu věnovaném dějinám valchovny), jiná témata naopak chybějí. Historiografické prameny navíc ani netvoří jediný základ jeho informací – neměla by se tedy jejich analýza více zdůvodnit např. v podtitulu práce? A neměly by být důkladněji probrány i jiné typy pramenů? Též pojednaná témata jsou podána rovnoměrně, autor se naučil svou práci nezatěžovat zbytečnými prameny a dále propojit výpověď různých pramenů s poměrně málo početnou literaturou. Snad by se hodilo prohloubit komparativní rozměr práce a srovnat působení kapucínů s působením jezuitů či piaristů, či ještě spíše jiných mendikantských řádů (z hlediska sepětí se společností, kazatelskou činností ap.). Je přitom pochopitelné, že při rozsahu práce a časové dotaci, jež jí byla vyhrazena, by to bylo velmi obtížné, snad by to ale mohla být výzva k dalšímu výzkumu. Zdařilá, cenná a inovativní je pasáž čtvrtá (skvělé a v českém prostředí málo známé jsou např. principy fungování kapucínských žebravých okruhů či úřad apoštolského syndika), byť výklad je místy poněkud monotónní. Snad by se některé informace daly ještě přesunout do tabulek či příloh. Autor sice nemůže rovnoměrně sledovat všechny konventy ve všech obdobích, mozaika, kterou předestírá, je ale velmi přesvědčivá (např. motivace a problémy při zakládání konventů, každodennost

³ Prosim, Wrocław w polštině psát s l; zvláštní změt' jazyků je název fondu „Archiw der Kapuzinerklosters zu Schweidnitz.“

⁴ Opakuje se údaj o založení konventů ve Svidnici a Břehu. Poněkud rušivě tu na mě působí používání formy „Svidnice“ vedle podoby „Brzegu“ – sjednotil bych buď na český, nebo polský tvar.

kapucínů získávajících almužny apod.). Naopak bych vynechal pasáž o misiích založenou spíše na narativních pramenech a literatuře a ještě prohloubil některou z analýz – např. o kapucínech jako takových (pasáž 3.4).

Po **stránce věcné**: autor by se měl během obhajoby zaměřit na to, v čem se posunul oproti své rigorózní a diplomové práci (jistě jde více do hloubky, posun je patrný i v přehledu historiografie). Plánuje autor rozvinout v dalším bádání více pohled na kulturní aktivity řádu? Velmi jemně je rozvinutá jeho pasáž o typech řádových pramenů, byť někde své závěry autor ilustruje na příkladech pramenů normativních, jinde na základě zkušenosti s několika kronikami (rozdíl mezi pamětní knihou a paměťmi, respektive diarii a *historia domestica* mi připadá snad až umělý, byť chápu, že ve své době byl tak vnímán; rozhodně ve své době necítili pisatelé pramenů tak důkladnou potřebu klasifikovat, jako cítíme my, proto i prolínání mezi anály a diariem). Jistě, struktura *domácí historie* a jezuitských *litterae annuae* je jiná, motivace je ale myslím velmi podobná. Poněkud uměle sem autor zapojuje výklad o kapucínských *historiích* ze západní Evropy. Zajímavý je výklad o kapucínských zakládáních. Doplnil bych jen, že svou roli nehrály jen praktické motivy (podoba místa, fundátor, geografická poloha), ale že asi v daném místě muselo být i dostatečně velké zázemí, aby zde mohla komunita kapucínů založit. Zajímavé by bylo srovnat údaje o zakládání např. s prací Adély Šmilauerové o augustiniánech, více bych zde pracoval s velikostí jednotlivých konventů – měnila se v důsledku povinné peregrinace kapucínů, nebo byla snaha zachovávat konventy zhruba stejně velké? Lze hovořit o „slovenském“ jazyce – s. 93?

Výborně a pečlivě jsou zpracovány přílohy. Vzhledem k jejich rozsahu by myslím bylo užitečné rozepsat je již v obsahu práce. Autor tady nejen využil svůj dlouhodobý archivní výzkum, ale předestřel i kvalitní materii, o níž se bude moci dále opírat monasteriologické bádání. Zase ale tady pozoruji určitou disbalanci – valnou část příloh tvoří biogramy jednotlivých kapucínů (a to i z období **před** rokem 1673, tj. před vymezením práce), které nejsou tak důkladně valorizovány v samotném textu práce. Jsou ovšem rovnocennou, samostatnou součástí práce, již (nejen) historikové jistě ještě mnohokrát využijí. Autor se věnuje i členům konventů z hlediska jejich geografického původu a sociální stratifikace, podílu vysvěcených kněží mezi kapucíny apod. Tyto údaje ale podává spíše statisticky, zobecňuje – a navzdory četným biogramům jednotlivci nevstupují do textu tak často, jako by to byly dějiny kapucínů bez kapucínů (ale jistě je to způsobeno i záměrným stíráním řeholní individuality v řádu). Jeho statistické závěry jsou ovšem nesmírně zajímavé. Cenná je i tabulka předestírající žánry kapucínské historiografie, nicméně zde bych znovu výslovně poukázal, že se opírá o klasifikaci J. Oppeltové (a F. Hradila – je tak ale řečeno v textu práce). Závěr je poněkud příliš stručný, málo tam je připomenuta analýza historiografie, jež přesto zabírá takřka pětinu textu (40 stran) – autor tu hlavně zhodnocuje své výzkumy kapucínských interakcí.

Bude možné se v dalším výzkumu více zaměřit na duchovní obsah samotného řeholního života kapucínů? Např. jejich formace, obsahu kázání (i ta autor zpracovává spíše kvantitativně a zvnějšku, např. ve skvěle podaném sporu o kazatelnu), co je vlastně obsahem jejich sebezprezentace, již oslovovali společnost? Autor nepochybně zná prameny např. i ke kapucínskému vzdělávání – odpovídala jeho struktura vzdělávání např. v německojazyčných oblastech? Možná je škoda, že pro plastičtější obraz kapucínského působení autor více nezohlednil např. výzkum řádových knihoven či umělecko-historické výzdoby konventů. Nebylo by vhodné prověřit údaje o zakládaných konventech či rozšiřování konventů stávajících, jež autor přebírá zejména z řádové historiografie (s. 78), i z jiných pramenů? Totéž platí o rozboru konkurence mezi kapucíny a jinými mendikanty (s. 86 a dále): autor ji líčí především s oporou v zakládacích listinách a historiografii; lze údaje o demografických ztrátách při morových epidemiích prověřit v jiných pramenech apod.

Jak autor sám vnímá svůj posun oproti dosavadnímu bádání? V případě historiografie: jak vnímá kapucíny jako historiky? Vnímali jen kontext svého řádu, římskokatolické církve, vnímali se jako nositelé rekatolizace? Na jednom místě autor píše, že povinnou součástí tvořily dějiny Českého království“ – jak tomu bylo u moravských konventů? A vnímají autoři nějak kontext České koruny nebo říše? Tuší badatelskou možnost ve srovnávání s působením jiných řádů, respektive i ve sledování vztahu kapucínů s jinými řády (takto jsou dějiny řádu podány spíš jako samostatná kapitola církevních dějin, nepochybně ale prorůstalo jejich působení i s působením jiných komunit). Jak se posunul řeholní ideál kapucínů ve sledovaném období, slevovali z něj kapucíni (autor tady připomíná jen již publikované závěry o modifikaci řádových pravidel po příchodu kapucínů z Itálie)? Větší pozornost bych možná věnoval i rušení klášterů. Co vlastně znamenají „dějiny řádu“ – je to jen zakládání, vybavování a rušení konventů, tj. hlavně záležitosti organizační? Jistě, kapucíni a velká politika je již téma poměrně zpracované, přesto i k němu Brčák poskytuje zajímavé detaily.

Přes uvedené výtky, které vnímám spíše jako podněty k dalšímu výzkumu a diskusi při obhajobě, práci disertační M. Brčáka vnímám jako vyspělý a ucelený badatelský útvar, dokládající schopnost konfrontovat moderní historické přístupy s dostupnými prameny. Práci bez pochybností navrhuji k obhajobě a po úpravě a snad doplnění dalších témat i k publikaci.